

Прокопанич Г.К.,

к.ю.н., суддя Вищого господарського суду

України, заслужений юрист України

ОКРЕМІ КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ СУДОЧИНСТВА У СВІТЛІ СЬОГОДЕННЯ

У статті піднімається питання взаємодії принципів гласності судового розгляду та незалежності суду у демократичній державі.

Ключові слова: гласність судового процесу, рівність сторін, незалежний суд, демократична держава.

В статті піднімається вопрос взаємодии принципів гласности судебного разбирательства и независимости суда в демократичний держави.

Ключевые слова: гласность судебного процесса, равенство сторон, независимый суд, демократична держава.

Article pidnimayetsya question vzayemodiyi principles of transparency and independence of the trial court demokratychniy derzhavi.

Keywords: trial publicity, equality of the parties, independent courts, demokratychna derzhava.

Постановка проблеми. Проголошення України демократичною державою перш за все мало за мету здійснення реального народовладдя, повагу до прав і свобод людини і громадянина, незалежність засобів масової інформації. Дійсно демократична держава характеризується як правова та соціальна.

Мета статті. На основі перспективного конституційно-правового регулювання окреслити питання практичної реалізації та взаємодії принципів гласності судового розгляду та незалежності суду.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Проблемами впровадження та співвідношення окремих конституційних принципів

займалися: О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, В. Т. Маляренко, В. К. Колпаков, О. П. Рябченко та інші.

Виклад основного матеріалу. Серед основних засад судочинства, передбачених Конституцією України [1], визначено, зокрема, гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами.

Вищенаведений конституційний припис відтворено у статті 4⁴ Господарського процесуального кодексу України [2], згідно частини 1 якої розгляд справ у господарських судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить вимогам щодо охорони державної, комерційної або банківської таємниці, або коли

сторони чи одна з сторін обґрунтовано вимагають конфіденційного розгляду справи і подають відповідне клопотання до початку розгляду справи по суті.

Разом з тим, норми ГПК не містять визначення понять державної, комерційної чи банківської таємниці, що потребує під час підготовки справи до розгляду додаткового звернення до спеціальних законодавчих актів, які регулюють вищенаведені питання.

Сьогодні як ніколи громадянське суспільство зацікавлене у незалежному суді та рівності сторін, і держава шляхом внесення змін до Основного Закону 02.06.2016 року [3] гарантувала закріплення зазначених принципів, похідною від яких є гласність судового процесу.

Про особливості дотримання вимоги гласності неодноразово висловлював свою позицію і Європейський Суд з прав людини у справах «Монелля проти Швеції» (рішення від 22.02.1984 року), «Моріс проти Швеції» (рішення від 02.03.1987 року) [4], у яких Суд зазначив, що якщо розгляд у суді першої інстанції був гласним, то її відсутність у судах апеляційної і касаційної інстанціях може бути виправдана особливостями процедури. Якщо скарга зачіпає виключно питання права, а не факту, то, на думку Суду, вимоги гласного розгляду є дотриманими і тоді, коли заявнику не була надана можливість особисто бути заслуханим у судах вищих інстанцій.

Прояв гласності у судочинстві відбувається шляхом розмежування

її на гласність для народу, це так звана загальна власність і гласність для сторін.

На відміну від Цивільного процесуального кодексу України [5] та Кодексу адміністративного судочинства України [6], у яких законодавець в окремих главах кодифікованих актів передбачив зміст судової повістки, порядок її вручення (Глава 7 ЦПК України), (Глава 3 КАС України), а також обов'язок суду про завчасне повідомлення сторін про судові засідання, Господарський процесуальний кодекс України [2] не містить відповідних прямих норм.

Разом з тим, стаття 22 Господарського процесуального кодексу України [2] надає сторонам право, а на вимогу суду – покладає обов'язок бути присутніми у судовому засіданні для найбільш повної реалізації сторонами їх процесуальних прав.

Відповідно до пунктів 3.9, 3.9.1, 3.9.1¹ постанови пленуму Вищого господарського суду України від 26.12.2011 року № 18 «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» (зі змінами і доповненнями) [7] розпочинаючи судовий розгляд, суддя має встановити, чи повідомлені про час і місце цього розгляду особи, які беруть участь у справі, але не з'явилися у засідання.

Особи, які беруть участь у справі, вважаються повідомленими про час і місце розгляду судом справи у разі виконання останнім

вимог частини першої статті 64 та статті 87 ГПК України.

За змістом зазначеної статті 64 ГПК України, зокрема, в разі якщо ухвалу про порушення провадження у справі було надіслано за належною адресою (тобто повідомленою суду стороною, а в разі ненадання суду відповідної інформації - адресою, зазначеною в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців), і не повернуто підприємством зв'язку або повернуто з посиланням на відсутність (вибуття) адресата, відмову від одержання, закінчення строку зберігання поштового відправлення тощо, то вважається, що адресат повідомлений про час і місце розгляду справи судом. Доказом такого повідомлення в разі неповернення ухвали підприємством зв'язку може бути й долучений до матеріалів справи та засвідчений самим судом витяг з офіційного сайту Українського державного підприємства поштового зв'язку «Укрпошта» щодо відстеження пересилання поштових відправлень, який містить інформацію про отримання адресатом відповідного поштового відправлення, або засвідчена копія реєстру поштових відправлень суду.

У випадках, коли ухвала про порушення провадження у справі не може бути вручена стороні у зв'язку з обмеженим строком розгляду, належним підтвердженням повідомлення учасників судового процесу про час та місце розгляду справи може вважатися телефонограма суду з відміткою про її прийняття посадовою (службовою)

особою сторони. При цьому зазначена ухвала надсилається сторонам в обов'язковому порядку.

Оскільки процесуальним законом, а саме, статтею 4⁴ Господарського процесуального кодексу України [2] передбачено обмеження як загальної гласності, так і гласності сторін, обмежену гласність слід відрізнити від її порушення.

Згідно з пунктами 2, 3 частини 2 статті 104 Господарського процесуального кодексу України [2] судові рішення підлягає обов'язковому скасуванню у разі розгляду господарським судом справи за відсутністю будь-якої із сторін, не повідомленої належним чином, а також якщо господарський суд прийняв рішення про права і обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі.

Такі ж підстави передбачені статтею 111¹⁰ Господарського процесуального кодексу України [2].

Таким чином, конституційний принцип гласності судочинства поєднує у собі три аспекти:

- обов'язок суду;
- право сторін;
- право бажаючих осіб бути присутніми у відкритих судових засіданнях, поширювати та отримувати інформацію про діяльність суду.

Згідно статті 6 Конституції України [1] влада в Україні поділяється на законодавчу, виконавчу та судову.

Але без дійсно існуючого відокремлення гілок влади у державі суддівська незалежність не може бути здійснена. Демократія

тримається на відправленні правосуддя.

Теорія права наголошує на тому, що від рівня правової культури безпосередньо залежать сприйняття правових явищ і процесів, розуміння закономірностей і тенденцій їх розвитку. Розвинена правова культура суспільства є однією з передумов правової державності, верховенства права у суспільстві.

Рівень правової культури визначається такими показниками як: стан захисту прав людини; ступінь впровадження у практику суспільного життя принципу верховенства права; рівень правосвідомості; досконалість законодавства; ефективність судової та правоохоронної діяльності тощо [8].

За Висновком № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19.11.2002 року [9] суспільна довіра та повага до судової влади є гарантіями ефективності системи правосуддя: поведінка суддів у їхній професійній діяльності, зрозуміло, розглядається громадськістю як необхідна складова довіри до судів.

Судді, таким чином, повинні виконувати свої обов'язки, уникаючи фаворитизму та проявів упередженості. Вони не повинні приймати рішення, беручи до уваги щось, що виходить за рамки застосування юридичних норм.

У більш загальному плані необхідно розглянути участь суддів у публічних дискусіях політичного змісту. З метою збереження довіри суспільства до судової системи судді не повинні піддавати себе можливості політичних нападок, що є несумісним з нейтральністю, якої вимагає правосуддя.

Натомість, як свідчить практика, дедалі частіше мають місце письмові звернення представників громадських організацій, народовладдя, асоціацій журналістів до суду (як правило, голови суду або головуючого у справі судді), з зазначенням про надсилання копій звернення для відома іншим адресатам (Президенту України, Прем'єр-міністру України, Генеральній прокуратурі України, Міністерству юстиції України, Службі безпеки України, комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, певним телеканалам тощо) з вимогами або ж висловленими сподіваннями про безсторонній та неупереджений розгляд конкретної справи.

Водночас, автори звернень, передуючи навіть початку розгляду справи, зазначають результат вирішення спору, який вони вже завчасно вважають єдиним та правильним, однак, на користь тієї чи іншої сторони у справі.

Пункт 2 статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [10], закріплюючи принцип незалежності суддів, передбачив, що звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які

відповідно до закону не є учасниками судового процесу, з приводу розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом.

Згідно пункту 2 статті 22 Закону України від 22.03.2012 року № 4572-VI «Про громадські об'єднання» [11] втручання громадських об'єднань у діяльність органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, не допускається, крім випадків, передбачених законом.

Діюча Конституція України [1] не містить терміну, який би узагальнював державні органи.

Разом з тим, кількість звернень представників громадських організацій до органів судової влади з приводу можливого результату розгляду тієї чи іншої справи невпинно зростає, і такі звернення фактично знаходяться на межі втручання у діяльність органу державної влади, яким є суд.

Статтею 26 Закону України від 16.11.1992 року № 2782-XII «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [12] визначено, що здійснюючи свою діяльність на засадах професійної самостійності, журналіст використовує права та виконує обов'язки, передбачені Законом України "Про інформацію" та цим Законом. Журналіст зобов'язаний, зокрема, подавати для публікації об'єктивну і достовірну інформацію. Журналіст несе відповідальність в межах чинного законодавства за перевищення своїх прав і невиконання обов'язків.

Згідно з пунктом 3 статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [10] втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою впливу на безсторонність суду забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Вочевидь, вищезгадані звернення не можна вважати втручанням у здійснення правосуддя у розумінні наведеної норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [10], однак вони, безумовно, свідчать про рівень правової культури у країні.

Отже, гласність судового розгляду є надбанням демократичного суспільства і ні в якому разі не може перешкоджати незалежності судової влади, тому над підвищенням рівня правової культури, безумовно, повинні працювати всі члени суспільства.

У рамках Стратегії розвитку судової влади України на 2015-2020 роки та Концепції інформаційно-комунікаційної стратегії, затверджених Радою суддів України з метою відображення офіційних позицій органу суддівського самоврядування через оприлюднення в доступній для широкого загалу формі інформації про роботу судів, підвищення прозорості та доступності правосуддя, якісного поліпшення рівня судового захисту прав і свобод громадян та юридичних осіб

передбачено комплекс заходів інформаційного, організаційного, нормативно-правового, видавничого та іншого характеру, що направлені на гармонізацію відносин судової влади та суспільства [13].

Висновки. Підсумовуючи варто вказати, що суспільству в цілому потрібно прагнути до об'єктивного сприйняття та висвітлення

діяльності судової системи, уникаючи втручання у процес відправлення правосуддя, тому висловлюємо сподівання, що в результаті судової реформи Україна як демократична держава отримає дійсно незалежний суд, який матиме високий авторитет і користуватиметься безумовною повагою суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України// Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30 (23.07.1996). - ст. 141.
2. Господарський процесуальний кодекс України// Відомості Верховної Ради України, 1992, № 6 (11.02.1992). - ст. 56.
3. Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)"// Відомості Верховної Ради України, 2016, № 28 (08.07.2016), ст. 532.
4. Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: В 2т. - Т. 1. - М., 2000. - С. 584-585.
5. Цивільний процесуальний кодекс України// Офіційний вісник України, 2004, № 16 (07.05.2004), ст. 1088.
6. Кодекс адміністративного судочинства України// Офіційний вісник України, 2005, № 32 (26.08.2005). - ст. 1918.
7. Постанова пленуму Вищого господарського суду України від 26.12.2011 року № 18 "Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції" (зі змінами і доповненнями)// Вісник господарського судочинства, 2012, 00, № 1.
8. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл./ О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – С. 154-155.
9. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19.11.2002 року.
10. Закон України від 07.07.2010 року № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (в редакції Закону України від 02.06.2016 року № 1402-VIII).
11. Закон України від 22.03.2012 року № 4572-VI «Про громадські об'єднання» // Офіційний вісник України, 2012, № 30 (27.04.2012), ст. 1097.
12. Закон України від 16.11.1992 року № 2782-XII «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»// Відомості Верховної Ради України, 1993, № 1 (05.01.93), ст. 1.
13. Рішення Ради суддів України від 30.11.2012 року № 72, від 11.12.2014 року № 71.